

SULHÓF JÓZSEF

SZÉLEJEGYZETEK

A SZTÉRIJA-JÁTÉKOKHOZ

Dubrovnik: nyári játékok, Szplit: színházi és zenei ünnepek, Lyublyana: fesztivál, Hvár: műkedvelő ünnepek, Prizren: nyári ünnepély...

Az ünnepi játékok nagy forgatagában a noviszádi Sztérija Játékok olyan szerepet vállaltak, amelyek serkentő hatása nagyon hiányzott eddig. Sztérija neve a cégér. Jován Sztérija-Popovics vetette meg a szerb színműirodalom első alapjait. Nagyjából azután ezeken az alapokon fejlődött ki az egész hazai drámairodalom. Mesterségbeli részét persze Sztérija is másoktól tanulta el, ahogyan az utána eltelt száz esztendőben a hazai művek eszközeikben, felépítésükben, sokszor szemléletükben is a világáramlatokhoz igazodtak. Megmutatta azonban, hogy a színpadról, amely végleg szószékké vált, és akkor is az, amikor semmit sem mond, öntudatra emelheti és érzékileg, élményileg hozzáférhetővé, felismerhetővé teheti a maga társadalma, népe számára — önmagát.

Száz évvel halála után a hazai színműirodalom, sőt általában a hazai színház, kátyúba jutott. Amúgy sem volt fejlett műfaj egyik népünk irodalmában sem. Persze, ha a jelenség és lényeg szerves összefüggését látjuk, ennek a jelenségnek a

magyarázatát is megjeljük annak a társadalomnak a belső lényegében, amelytől az irodalmi hagyományokat és egy kissé a nézőpontokat is örököltük, akár az első háború előtti fejlődésre, akár a két háború közötti rendszerekre, akár pedig azokra a merev, a képzelet szabad szárnyalását bénító befolyásokra gondolunk, amelyeknek hatását negyvenkilenc-ötvenig nem tudtuk levetkőzni. Visszahatását pedig ma is sýnyli drámairodalmunk. Elsősorban azt, hogy a közönség elriadt a színpadra nyersen odavágott jelszavaktól és bizalmatlan az új művek irodalmi értéke iránt. De ez a bizalmatlanság már hagyományokból is ered. A szűk, kicsinyes, egymást nem becsülő szempontok kétezer év óta változatlan tételéből. Nemo est profeta in patria sua — erre lehet nyeglén odavetni, hogy ugyan ki akar ma proféta lenni. Csakhogy a költő vátesz is, proféta is, harcos is, ha igazán költő.

A Sztérija Játékok éppen azt igazolják, hogy a drámaíró valóban költő, s vállalja felelős hivatását. És a Játékok nem csunán turisztikai érdekességek kétes vagy egészen magas színvonalon. Versenyek, amelyekben éppen az idén került előtérbe a hazai drámairodalom. Ta-

valy a hazai írók nem versenghetek, az első Játékokon csak azt a szempontot figyelték, melyik együttes adja elő jobban, fordulatosabban, invenciózusabban Sztérija műveit. Sztérija neve azonban lobogó. Ha több mint száz év előtt elindíthatta a hazai színműirodalom nehol jobban kiteljesülő, néhol elmaradó mozgalmát, ma Sztérija nevében elindítják a mai kor — hatóságos segítségre szoruló — drámairodalmát. Jutalmat tűztek ki a Játékokon bemutatott legjobb hazai műre.

Egy kissé emlékeztet ez a mesterdalnokok dalosversenyeire. Lehet, hogy itt is fenyeget az a veszély, hogy régi dallamokra írt új szöveg válik a verseny lényegévé, és ezzel unalmassá, egyhangúvá lesz a fejlődés útja. De drámairodalmunknak éppen a túlsó véglet jutott. Nem volt tere a fejlődéshez, ezért a legmerészebb útkeresésbe fogott, kísérletekbe, amelyek érdekesek, magukra terelik a figyelmet. Ott kapcsolódott be a világrámlatokba, ahol a polgári társadalom irodalma ki akar szabadulni a közönségizlés béklyóiból, mégpedig nem mondanivalójával, hanem kifejezési eszközeivel. A kísérletek, útkeresés, új megnyilatkozások, kifejezési eszközök mindig érdekesek, mindig hoznak valami újat. De nagy kérdés, hogy a színpad megszabadulhat-e valaha is a drámaépítés vastörvényétől. És vajon célja-e, hogy megszabaduljon tőle, amikor a pillanatnyi élmény, — a színész, a mondanivaló és a közönségérzelem és hangulatvilágában megindult élményfolyamat — a színjáték lényege, ember- és gondolatformáló ereje?

A kérdés tisztázatlan maradt, mert a Játékok idején tanácskozásra összehívó írók és színházi szakemberek fel sem vetették. Sőt inkább túlságosan is sok szó esett a kísérletekről, az új kifejezőeszközökről, az útkeresés merészségéről anélkül, hogy összehasonlításokba bocsátkoztak volna. Végeredményben azonban a bírálóbizottság mégis olyan művet ítél

legjobbnek, amely tiszteletben tartja a színpad és drámaépítés vastörvényeit. Gyorgye Lebovics fiatal, zombori származású író Alekszandar Obrenoviccsal közösen írt drámáját, a *Menneyi osztagot* tüntette ki a Játékok 350.000 dináros nagydíjával.

Cselekménye a hitleri uralom egyik haláltáborában játszódik le, azt az osztagot vonultatja fel, amely a táborba hurcoltak közé a gázbombát bedobja és a halottakat a krematóriumba szállítja. Talán felróható, hogy maga a dráma nem zárt egész; nemcsak ablakai vannak kifelé, tehát csak az értheti meg teljesen, aki eléggé ismeri a hitleri rémuralom tizenkét évének történetét, hanem magából a drámából sem maga a cselekmény, a történet, az emberek előttünk meglevenedő élete hat a legerősebben, sokkal erősebben hat maga a történelem, a valóság, amely a cselekmény mögött áll. E fiatal írók nagyon nagy érdeme azonban, hogy érzékeltetni tudják a rémuralom egész borzalmas légkörét, hatását ennek a kis Menneyi osztagnak a történetén át, és egészen kifinomult irodalmi eszközökkel olyan differenciáltan mutatták be az egyes típusokat, a véletlen folytán összerelődött legkülönbébb embereket, visszahatásukat azokra az életkörülményekre, amelyek közé kerültek, ahogyan halálraítélve is az utolsó pillanatig végigélik azt a kis meghosszabbítást, amit kaptak és remélnek, menthetetlenül, reményvesztve is remélnek, — hogy a haláltáborok életéről aligha tártak, még élénk ilyen súlyos, nyomasztó, őszinte képet.

Az előadott művek közül a Menneyi osztag értékeit Szlávko Kolár *A testem az enyém*, Mirko Bozics *Hinta a szomorífűzön*, Milos Mikelin *Petar Seme kései házassága*, Dragutin Dobricsanin *Közös lakás*, Ranko Marinkovics *Gloria*, Ivan Potrcs *Krefli*, Otto Bihali-Merin *A láthatatlan kapu*, Marijan Matkovics *Az út vége* című színművéhez kellett mérni. A műsoron ezenkívül

Martin Kacsur címen Cankár azonos című regényének és Dobrica Csozics *Gyökerek* című regényének *Az örökös* címmel dramatizált változata szerepelt. Ha megmaradunk is abban a keretben, amelyet a bírálóbizottság döntése szabott, érdemes néhány szót ejteni egyik-másik műről, mert noha az előzetes bírálóbizottság a harminckét jelentkező színházi együttes és mű közül csak ezt a néhányat nyilvánította méltónak a Játékokra — nem egészen világos mértékek és szempontok szerint — ez a kis lista két tünetet mutat a hazai drámairodalom fejlődésében. Az egyik az, hogy nagyon sok a kísérleti mű, a másik, hogy alig akad igazi komédia. Az előadott tizenkét mű közül csak a Közös lakás volt bohózat elemekkel átszótt vígjáték. Volt azután néhány középfajú dráma, nagyon kevés komédia-elemmel. A többi mind tragédia. Az előzetes bizottság mércéje nem volt feltétlenül megbízható, hiszen a bizottság egyik tagja a vitákban maga is kijelentette, hogy a tragédia irodalmi értékét magasan a komédia fölé helyezi. Nem egészen világos szempont, ha elég csak néhány egészen nagyot említenünk, mondjuk Shakespeare komédiáit, Molière műveit, Shaw *Unpleasant Plays* címen összefoglalt vígjátékait, hogy sok másról ne is beszéljünk.

A kísérleti művek közül kimagaslott Otto Bihali-Merin *A láthatatlan kapu* című színműve Antigonéval a középpontjában, gyorsan váltakozó bizarr jelenetekkel, olykor szellemes, sokszor túlzottan bölcselkedő szöveggel, néhány megmagyarázatlanul a cselekménybe szőtt alakkal, (Hamlet, Ahasvér), látványos rendezésben, tánccal, énekkel és azzal a tartalmi tétellel, hogy bárhol van az ember, mindig azt hiszi, ott, a láthatatlan kapun túl jobb. Kétségtelenül irodalmi érdekesség, és éppen ezért indokoltta teszi azt a heves, nagyon élehangú pro és contra vitát műbírálatunkban. Poétikus jellegű, de kevésbé ötletes és fordulatos és egy fehér-fekete központi

alakkal nagyon elrontott kísérlet Mirko Bozšićs *Hinta a szomorúfüzön* című játéka. A kispolgár beteges begubózását, világtól elkülönülő ábrándjátékát mutatja be egy nyugdíjasnak és családjának életén át, poétikusan, finoman, de a kibontakozást durva fehér-fekete ecsetvonásokkal elrontva. Újszerű ötletében a *Gloria* is, Ranko Marinkovićs komitragédiája, amelyet tavaly a zágrebiaktól, az idén a Jugoszlvenszko Dramszko és a szkoplyei macedón színház előadásában láttunk. Az egyház mesterségesen teremtett csodáját állítja elénk, hogy gazdag retorikával mondjon véleményt az egyház tüzelmeiről; de végül túlterheli saját témáját. Újszerűsége törekedett beállításában Marijan Matkovićs is *Az út vége* című drámájában, amely kétségtelenül a témáját legtömörebben összefogó új művek egyike, de inkább a jellemek feltárásában, mint külön mondani-valójában értékes. És kísérleti jellegű Milos Mikeln *Petar Seme kései házassága* című játéka, nem egészen valószerű alakjaival, némileg indokolatlan összetűközéseivel és kibontakozásával, amelyek egy kissé l'art pour l'art-szerűvé teszik ezt a színdarabot.

Talán csupán Ivo Potres *Krefli* című színműve képviselte a tragédia klasszikus formáját és eszközeit, majdnem minden kísérleti eszköz nélkül. Az író egy Krefli nevű parasztgazda sorsán át a haladással szembeálló, maradi paraszt típusát és sorsát vízi színpadra itt-ott sematikus nyelven és párbeszédekkel, olykor a kellőnél élesebb fehér és fekete ecsetvonásokkal, noha különben az átmeneti színekkel is eléggé bőven bánik. Sajnos a dramatizációk közül egyik sem sikerült. A *Martin Kacsur* filmszerűen apró képekre szaggatja a cselekményt, és nem nyújt alkalmat arra, hogy a szereplők átlényegüljenek alakjukba. Az *örökös* pedig nem tudta az epikus témát olyan színes drámai feszültségekkel átalakítani, hogy a regény

szépsége és értéke kellően érvényesüljön.

Különleges figyelmet érdemel Szlavko Kolar „A testem az enyém” című középfajú drámája. Tulajdonképpen nem is az. Benne van a népszínmű minden eleme, megannyi patronnal; és ha... Ha történetesen a hangsúlyozottan diszsonáns zenei színezés helyett egyszerűen mura-közi népdalokat iktatnak be, ami a szöveghez jobban illik; ha nem dr. Branko Gavela rendező kezébe kerül, akkor egészen szabályos népszínmű kerekedik belőle. Sokszor emeltünk már kifogást az ellen, hogy a rendező túlságosan előtérbe kerül, jobban rányomja bélyegét az előadásra, mint a mű és alapgondolata. Ebben az esetben azonban azt láttuk, hogy a rendező milyen csodatételre képes. A népszínmű-szerű anyagból, mivel az ellenkező szemszögből nyúlt a darabhoz, egészen mélyreható lélektanilag drámát épített, amin az sem változtat, hogy paraszttárgyú dráma. Az alakok megformálásával dr. Gavela enyhítette a figurák patron-szerűségét, sématisztát és a könnyű, bohózatra hajló elemeknek olyan különleges hangsúlyt adott, hogy lelkek tárulkoztak fel bennük, éleket nyilatkoztak meg rajtuk keresztül. Dr. Gavela tavaly az első rendezői Sztérija-díjat kapta. Az idén talán nem akarták újból hitelesíteni szuverenitását darab, anyag, színészek és színpad felett. Elhallgatni azonban nem lehetett, és a bírálóbizottság joggal nyilvánította egészében a legjobb előadásnak Gavela színházának ezt az estjét. És a teljesítmény annál nagyobb, mivel az együttes csupa fiatal erőből áll, alig akad közöttük, aki a harmincon túljutott.

A rendezői nagydíjat Tanhofer Tomiszláv kapta a Glória előadásáért a Jugoszlovenszko Dramszko Pozoristében. Egy kicsit benne van ebben egy életmű elismerése, noha nem fér kétség hozzá, hogy Tanhofer, azzal, hogy a Glória első három felvonását komikumba hajló szatirává tette, s ezzel a végső tragédia

kibontakozásába is több fordulatosságot, feszültséget vitt, mint a zágrebi előadásban volt, némileg alkotóművésszé vált anélkül, hogy a szöveghez hozzányúlt volna. Talán éppen ebben rejlik a rendezői művészet egészen kivételes teljesítménye. A legtöbb rendező azzal törekszik szuverenitásra, hogy a szöveget igyekezik idomítani, a maga elképzelésébe beletörni. Gavela, és mint láttuk, most Tanhofer is magából az adott műből, a szövegből indul ki, annak belső lényegét érvényesíti és ebben eltérhet talán az író elképzeléseitől, de nem istenségként lép fel, nem a szöveget főről be, hanem az előadást, nem helyezi magát a szöveg fölé, mint annyi nála kisebb rendező és színész, hanem szolgáljává szegődik, művészi jó szolgáljává.

Az alakítások is a legtöbb esetben erre vallottak, a színészek alakjukat az egységbe illeszkedve formálták meg, nem kerestek külön hangsúlyt egyéniségüknek. Hogy azután mégis kidomborodott néhány rendkívüli alakítás, az éppen abból következik, hogy az együttes kiegyensúlyozott egységében a művész remekbe szabott figurája világosabban megmutatkozik. Lehet, hogy ebben szerepe van annak is, amit a jezsuiták, akik jó színészek, az alázat fölényének neveznek. Ezt a gondolatársítást az váltotta ki, hogy a legjobb színészi alakításért kitüntették Karlo Bulicsot, a Jugoszlovenszko Dramszko művészt a Glóriában alakított püspökért. Én nem egészen egyezem ezzel a döntéssel, mert az egyébként csakugyan kiváló művészettel megoldott alakításból hiányzott az a méltóság, keletesség, amely a főpapok második természetévé válik. Annál inkább igazolt Kon Máriának, a zágrebi Gavela-színház fiatal művésznőjének kitüntetése, mert nemcsak tartásában alakította kitűnően a sánta lányt, hanem beszédében, hangsúlyában, szajtartásában is átalakult; át-lényegült és mélyről jövő emóciókkal tette emlékezetessé éppen egyszerűségében nagy alakítását. Ugyan

ezt mondhatjuk Branko Plesáról, a Jugoszlovenszko Dramszko fiatal művészéről, aki egy usztasa ezredes ellenszenves szerepét tudta olyan élménnyé alakítani Az út vége című műben, hogy a tizenkét előadás rengeteg alakja közül talán a legmélyebb hatást keltette. És kétségtelenül teljesen megérdemelten kapta az elismerést és kitüntetést Szta-ne Potokár Francsek alakításáért a Krepliben. A legtökéletesebb díszlet-tervért Niko Matalo lyublyanai festőművész kapott díjat, főként a Martin Kacsur bonyolult jelenetso-rozatainak ügyes, invenciózus elhelyezéseért, a tér kitűnő fölhasználásáért. Valószínűleg ugyanilyen indokolással kapta díszlet és öltözet-terveit a díjat Vladimir Marenics festőművész, a Mennyei osztag díszlettervezője a noviszádi színházban. Külön hangsúlyt adott annak a tételnek, hogy a színpadról nem hat valódinak, ami valódi. Ha a halál-tábor lakószobáit eredetiben mutat-

ja, sivárabb lesz a kép és sok el-vész a játékból, a figurákból. Stili-zált díszletmegoldásával hitelessé tette a képet, és mégis alkalmat adott arra, hogy játék, mozgás, cse-lekmény minden részletében érvé-nyesüljön.

Az előadások színvonala között legtöbbször csak árnyalati különbség volt, s ha nincs szó versenyről, egy-két kivétellel valamennyi előadás a legnagyobb elismerésben részesülhe-tett volna. Nem csoda hát, hogy nem egyhangúlag, hanem szótöbbséggel döntöttek, hiszen árnyalati különbségek esetén már inkább az egyéni ízlés és nézőpont érvényesül.

Mindenesetre megmutakozott, hogy a jugoszláv színjáték egészen magas fokon áll, jóval színvonalasabb sem mint tizenkét évi fejlődés után re-mélhettük. A színműirodalom is el-indult, hogy meghódítsa a hazai kö-zönséget. Ez bizonyára könnyebben sikerül majd, mint a hazai színpadot meghódítania.

